Юлія Бабенко, завідувач відділу комплектування та наукової обробки літератури бібліотеки ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Інформаційне забезпечення процесу комплектування документного фонду бібліотеки вищого навчального закладу в умовах сьогодення

Висвітлено проблеми інформаційного забезпечення процесу комплектування бібліотеки ВНЗ в умовах сьогодення, спираючись на досвід роботи бібліотеки Полтавського університету економіки і торгівлі.

Проблема своєчасного та повноцінного комплектування бібліотечних фондів є однією з пріоритетних у бібліотекознавстві та бібліотечному фондознавстві. «Кризовий стан систематичного поповнення складу фондів бібліотек України, спричинений, постійним недофінансуванням комплектування бібліотек, відсутністю єдиної інформаційної та технологічної платформи взаємодії видавничої, книготорговельної та бібліотечної галузей, ускладнює якісне задоволення інформаційних потреб громадян, реалізацію їх конституційних прав на вільний доступ до інформації» [6, с. 3].

Суттєвий внесок у теорію і практику комплектування бібліотечних фондів зробили М. П. Васильченко, Н. М. Кушнаренко, Ю. М. Столяров, Т. І. Вилегжаніна, А. А. Соляник, Н. В. Стрішенець та інші.

Метою публікації є висвітлення проблем інформаційного забезпечення процесу комплектування бібліотеки ВНЗ в умовах сьогодення.

Сучасна бібліотека вищого навчального закладу є невід'ємною частиною інформаційно-освітнього простору й одним з провідних структурних підрозділів університету, що забезпечує інформаційну підтримку освітнього процесу, науково-дослідної та науково-педагогічної діяльності університету.

Згідно зі статтею 16 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»: «Бібліотечні фонди формуються відповідно до значення, складу

користувачів бібліотеки та виду бібліотеки як упорядковане зібрання документів» [2].

Комплектування фонду, що є складовою частиною процесу формування, являє собою відбір, замовлення і придбання документів, які відповідають функціям бібліотеки, інформаційним потребам і читацьким запитам її користувачів [7, с. 71].

Ефективність інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів значною мірою залежить від якості комплектування фонду.

Основними чинниками, що зумовили необхідність пошуку нових підходів до процесу комплектування фонду бібліотеки ВНЗ, фахівці вважають:

- розпад державної системи книговидання та книгорозповсюдження і виникненням неконтрольованого книжкового ринку;
- глобальне збільшення обсягу документних потоків і наявність у них значної частини електронних документів з відкритим доступом;
- зростання цін на друковану продукцію, а особливо на наукову та довідкову літературу;
- складну фінансово-економічну ситуацію у країні, що впливає на фінансування бібліотек і ВНЗ;
- недостатні фінансові можливості бібліотек;
- соціальну кризу, що у бібліотечній справі визначається проблемою зниження інтересу до читання, зменшення престижності читання взагалі, незалежно від матеріального носія, і як наслідок, у поступовій втраті читача бібліотеками [4, 5, 6].

Кожна бібліотека накопичує власний технологічний досвід комплектування фонду. Порядок комплектування документних фондів бібліотеки ПУЕТ регламентується:

- Положенням про формування фонду бібліотеки ПУЕТ;
- Тематичним планом комплектування бібліотеки;

- нормативами навчально-методичного забезпечення освітньої діяльності у сфері вищої освіти України;

У нинішніх умовах поточне комплектування стало основним технологічним процесом комплектування фонду. До недавнього часу у практиці роботи бібліотеки ПУЕТ використовувалося переважно очне комплектування, що передбачало особистий перегляд і відбір документів комплектатором. Одним із способів очного комплектування є використання так званої методики експертного комплектування. Ця методика заснована на ознайомленні провідних викладачів та фахівців університету зі зразками видань та подальшим отриманням експертних висновків про доцільність їхнього придбання. Дана методика особливо доцільна для комплектування підручниками, що мають однотипні назви, наприклад, «Статистика», «Політологія», «Інформатика», «Психологія» тощо. Така співпраця дозволяє координувати роботу бібліотеки з кафедрами по комплектуванню профільного фонду.

Бібліотека ПУЕТ практикує роботу з замовленнями на придбання документів у встановленій формі. Бланк-замовлення на придбання літератури можна отримати у відділі комплектування та наукової обробки літератури або знайти на сайті бібліотеки ПУЕТ. Крім відомостей про автора, назву, дату видання, видавництво та кількість примірників, автори замовлень повинні надати інформацію, необхідну для якісного комплектування та розрахунку книгозабезпеченості, а саме: для вивчення якої дисципліни та для якої спеціальності замовляється видання, кількість студентів, що навчаються за даною спеціальністю, на яких курсах викладається дана дисципліна. Таке замовлення підписується завідувачем кафедри та затверджується першим проректором університету. Для бібліотеки надзвичайно важливою є тісна взаємодія з кафедрами університету щодо формування механізму спільної відповідальності за прийняті рішення у процесі комплектування навчального фонду.

Сьогодні, для більшості українських бібліотек вищих навчальних закладів, основним видом поточного комплектування є заочне. Таке комплектування засновано на роботі з прайс-листами і каталогами видавництв, книготорговельних організацій у паперовому й електронному вигляді. Ці джерела містять мінімальні відомості про видання, які іноді доповнені рекламними анотаціями, обкладинками, змістом видань, невеликим уривком тексту, що значно підвищує інформативність повідомлень і, відповідно, точність прийняття рішень при відборі літератури до фонду.

Ефективність поточного комплектування також залежить від ступеня застосування комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Інтернет як джерело інформації та комплектування, з одного боку, полегшує пошук інформації, а з іншого – комплектатор стикається з проблемою, так званого, інформаційного шуму. При заочному комплектуванні, у разі відсутності необхідних пояснювальних відомостей про видання, є велика ймовірність здійснення помилки. Нерідко заочне комплектування ускладнено повторюваністю тих самих видань у прайс-листах та каталогах різних книготоргових фірм, що змушує комплектатора багаторазово перевіряти свої замовлення. Крім того, деякі видавці, перевидають застарілі підручники без переробки та доповнень, змінюючи тільки рік видання. Усе це ускладнює відбір профільних навчальних видань.

На 1.01.2016 року загальний фонд бібліотеки ПУЕТ становить 421189 прим. і відзначається превалюванням друкованих видань 387459 прим. (92 %) над електронними 33730 прим. (8 %). Така ситуація з переважанням друкованих видань у фондах є типовою для багатьох бібліотек України. Друкована книга, як і раніше, залишається одним із основних і затребуваних ресурсів у складі бібліотечного фонду. Сучасна система комплектування бібліотечних фондів передбачає поєднання друкованих та електронних документів, що взаємно доповнюють один одного з метою максимального забезпечення потреб користувачів.

Нові надходження документів до фонду бібліотеки ПУЕТ за останні три роки становлять: 2013 р. – 12976 прим., 2014 р. – 7601 прим., 2015 р. – 5746 прим. Зауважимо, що фінансові можливості бібліотеки залежать від обсягу наповнення бюджету університету та фінансово-економічної ситуації у країні. На показники комплектування у досліджуваний період негативно вплинули такі чинники, як обмеження фінансування бібліотеки та скорочення бюджету на комплектування, підвищення цін на книги, внаслідок чого відбулося зменшення кількості щорічних надходжень до фондів бібліотеки ПУЕТ [3].

Відповідно до статті 20 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» бібліотеки в порядку, передбаченому їх статутами (положеннями), мають право самостійно визначати джерела комплектування своїх фондів [2]. Основними джерелами комплектування бібліотеки ПУЕТ є: видавництва та книготорговельні організації України; редакційно-видавничий відділ університету; дари від авторів, організацій; спеціалізована вчена рада університету; документи, отримані замість загублених користувачами; оцифрування документів; передплата періодичних видань (Див. Табл. 1).

Проведений аналіз кількісних показників надходжень документів до фонду бібліотеки свідчить, що придбання документів у видавництвах та книготорговельних організаціях є, поки що, основним способом поповнення фонду бібліотеки ПУЕТ. Проте, відсоток придбаних документів, у порівнянні з попередніми роками, зменшується.

Поповнення фонду електронними ресурсами є досить актуальним для бібліотеки ПУЕТ. Формування фонду електронних документів здійснюється шляхом сканування документів з власних ресурсів, архівування ресурсів з Інтернету та використання електронних документів відкритого доступу, які розміщуються на локальному сервері університету з забезпеченням вільного або обмеженого доступу до ресурсів з урахуванням інтересів правовласників.

Вагому складову нових надходжень становлять друковані та електронні документи, отримані з редакційно-видавничого відділу ПУЕТ.

Отримання, на правах обов'язкового примірника, авторефератів та докторських і кандидатських дисертацій, захищених у спеціалізованій вченій раді ПУЕТ, а також авторефератів, надісланих з інших наукових установ країни, є додатковим джерелом поповнення наукового фонду. Зазначимо, що кількість надходжень цих документів до фонду бібліотеки ПУЕТ щорічно зростає.

Дари та документи замість загублених користувачами складають незначний відсоток від загального обсягу нових надходжень. Але, завдяки таким джерелам комплектування, бібліотека має можливість отримувати малотиражну літературу, що не надходить продаж, а також сучасну художню літературу, придбання якої обмежено недостатнім фінансуванням.

До джерел оперативного комплектування належить передплата періодичних видань. З розвитком Інтернет-технологій та вільним доступом користувачів до електронних наукових журналів та повнотекстових баз даних зменшилась потреба у передплаті їх друкованих аналогів. Унаслідок чого відбувається поступове скорочення обсягів передплаченої друкованої продукції. Питання вибору між друкованою й електронною формою видання є дуже важливим, оскільки на комплектування друкованими періодичними виданнями бібліотека витрачає значну частину коштів свого бюджету.

Здебільшого, бібліотеки ВНЗ сьогодні працюють із великою кількістю партнерів: видавців, книгорозповсюджувачів, авторів тощо. У бібліотеці ПУЕТ були розроблені критерії, дозволяють оптимізувати процес оцінки та відбору постачальників, а саме: авторитетність видавництва у науковому середовищі, якість змісту та поліграфічного оформлення документів, своєчасність і гарантованість доставки, асортимент, мінімальна вартість продукції та наявність системи пільг і знижок. Бібліотека ПУЕТ укладає прямі угоди з видавництвами та книготорговими організаціями України, що забезпечує оптимальні ціни, зручну та відносно низьку вартість доставки придбаних документів.

Для успішної діяльності комплектатору необхідна актуальна інформація про поточний стан книжкового ринку. На жаль, хаотичність книжкового ринку, зростання кількості видавців, відсутність оперативної бібліографічної інформації про обсяг виданих документів ускладнюють процес поповнення фондів бібліотек.

За даними Держкомтелерадіо, станом на 01.01.2016 р., видавничу діяльність здійснюють 4729 суб'єктів, внесених до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції. Повної та достовірної інформації про те, що вони видали, не мають ні Держкомтелерадіо, ні установи – одержувачі обов'язкового примірника [1, с. 36].

У 2015 р. Книжковою палатою України, за дорученням Міжвідомчої комісії з питань сприяння розвитку вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження, було розроблено проект «Книги України: електронний on-line-каталог», який передбачав створення єдиного електронного каталогу видань, що виходять друком в Україні. Реалізація цього проекту дасть змогу вирішити наступні питання:

1. Забезпечення єдиної точки доступу до бібліографічної інформації про всі книги, видані в Україні, що є у продажу, а також їхніх видавців.

2. Інформування видавців про тематику і кількість випущених в Україні видань, що дасть можливість удосконалити планування і врівноважити тематичну насиченість ринку.

3. Забезпечення книгорозповсюджувачів інформацією про повний спектр літератури, яка доступна для реалізації, контактними відомостями видавців.

4. Забезпечення бібліотек бібліографічною інформацією для формування замовлень на закупівлю літератури для поповнення фондів.

5. Відродження зворотного зв'язку між бібліотеками і видавництвами для замовлення книг і формування накладів видань.

6. Забезпечення повної достовірної державної статистики друку, оскільки видавці будуть зацікавлені в тому, щоб інформація про їхні видання якомога швидше потрапила до бази даних [1, с. 35-36].

Допоміжним джерелом інформації про новинки української та світової художньої та популярної сьогодні, так званої, non-fiction літератури є спеціальні веб-ресурси та платформи, а саме: «Друг читача», «Буквоїд», «Ремарка», «Читай.ua», «5Books», «Сучасна українська книгосфера», «ЛітАкцент» і багато інших, де публікуються інтерв'ю з письменниками, рецензії на книжкові новинки, премійовану літературу. Крім того, при відборі видань до бібліотечного фонду можна брати до уваги рейтинги продажів найбільших українських інтернет-книгарень «Yakaboo.ua», «Книгарня «Е», «ВсіКниги» тощо.

Зазначимо, що у сучасних умовах істотно зростає роль особистості комплектатора. Ефективність комплектування залежить саме від того, наскільки він кваліфікований і компетентний. Комплектатор сьогодні повинен знати: тенденції розвитку ринку друкованих та електронних ресурсів; основи бібліотечного маркетингу; інформаційні потреби користувачів бібліотеки; бібліотечне законодавство; авторське право і можливості отримання безкоштовного доступу до електронних ресурсів та права бібліотеки на використання електронних документів; основи ліцензійного та договірного права; основи бухгалтерського обліку; процес комплектування бібліотечних фондів в автоматизованому режимі з використанням інтернет-ресурсів.

Комплектатору-фахівцю необхідно мати такі навички: самостійного прийняття управлінських рішень при відборі документів; об'єктивності в оцінці документів; передбачення ступеня затребуваності придбаних документів або електронних ресурсів, до яких надається доступ; вільного володіння методами пошуку документів та іншої необхідної інформації з різних джерел, включаючи ресурси Інтернету; експлуатації комп'ютерного та іншого технологічного обладнання (комп'ютер, сканер, факс, електронна

пошта тощо); орієнтації у технічних ресурсах і програмному забезпеченні, для роботи з різними електронними документами [5].

Отже, треба визнати, що в умовах ринкової економіки й інформатизації суспільства, організація комплектування бібліотек вищих навчальних закладів потребує реформування та вироблення нових технологічних і методичних рішень. Для здійснення ефективного поточного комплектування необхідно передбачити створення на державному рівні надійної системи якісного інформаційного забезпечення комплектування бібліотек через запровадження електронної інформаційно-бібліографічної системи «Книги в продажу» а також програми професійної підготовки та підвищення кваліфікації бібліотекарів-комплектаторів.

Таблиця 1

Динаміка надходжень документів до бібліотеки ПУЕТ у 2013-2015 рр. за джерелами комплектування

Джерело комплектування	2013 р. (примірників)	2014 р. (примірників)	2015 р. (примірників)
Видавництва та книготорговельні організації України	4792	2460	1966
Редакційно-видавничий відділ ПУЕТ	2869	1319	529
Дари	393	386	201
Спеціалізована вчена рада ПУЕТ	146	206	238
Документи замість загублених користувачами	411	329	159
Оцифрування документів	2715	2133	1988
Передплата	1436	768	665

Література

1. Гуцол Г. Концепція реформ у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України / Г. Гуцол // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 4. – С. 31-37.
2. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр (дата звернення: 16.11.2016 р.). – Назва з екрана.
3. Звіт про роботу бібліотеки вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за 2013-2015 рр. – Полтава, 2016.
4. Морева О. Н. Документные фонды библиотек и информационных служб / О. Н. Морева. – Санкт-Петербург : Профессия, 2010. – 400 с.
5. Петрусенко Т. В. Проблемы формирования библиотечных фондов публичных библиотек [Електронний ресурс] / Т. В. Петрусенко, И. В. Эйдемиллер // Университетская книга. – 2009. – № 9. – Режим доступу: http://www.aselibrary.ru/press_center/journal/ubook/2009/20094/200942079/2009420792080 (дата звернення: 16.11.2016 р.). – Назва з екрана.
6. Соляник А. А. Система документопостачання фондів України: теоретико-методологічний аспект : автореф. дис. д-ра пед. наук : 07.00.08 / А. А. Соляник; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2006. – 45 с.
7. Справочник библиотекаря / науч. ред. А. Н. Ванеев. – 4-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Профессия, 2013. – 640 с.